

KONFLIKTUSOK EGY TURISZTIKAI DESZTINÁCIÓBAN – HAJDÚSZOBOSZLÓI ESETTANULMÁNY

CONFLICTS IN A TOURISM DESTINATION – A CASE STUDY OF HAJDÚSZOBOSZLÓ

DR. KARCAGI-KOVÁTS ANDREA PhD, adjunktus
TIMCSUK PETRA óraadó
Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar

Abstract

The present research aims to explore the conflicts and interactions among the tourism stakeholders in Hajdúszoboszló. The most severe problem in this popular destination is the illegal provision of tourist accommodation, which results in tax avoidance. On the short run this behaviour decreases the tax revenues of the central and local governments, as well as it reinforces aggressive price competition among the legal accommodation providers. The phenomenon may also have medium and long-term impacts, as the financial resources allocated for the development of the destination will be reduced if the local revenues and the profits of the legal accommodation providers decline. In this study a solution is proposed to encourage tourists to opt for the legal accommodation services.

1. Bevezetés

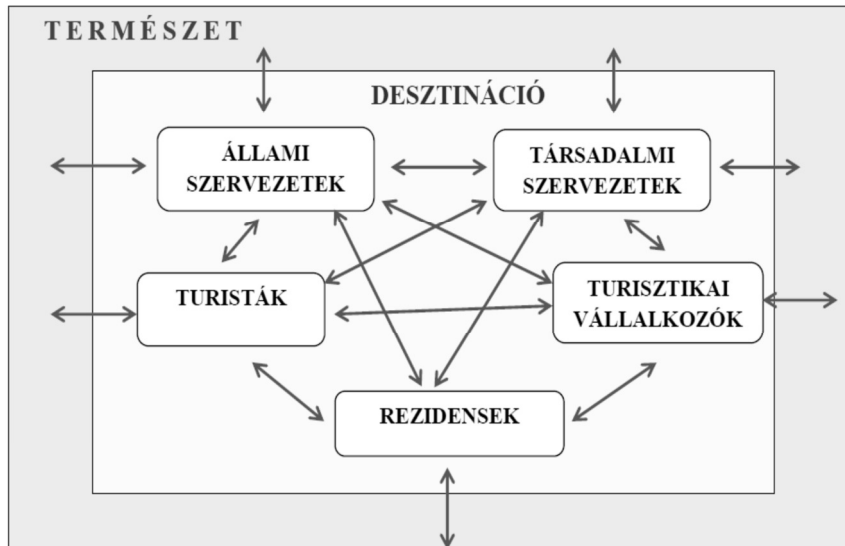
Empirikus kutatásunk hazánk egyik legnépszerűbb fürdőhelyére, Hajdúszoboszlóra irányult, ahol a turizmus szereplői közötti konfliktusokat vizsgáltuk és megoldást kerestünk a legsúlyosabb problémára.

Kezdeti hipotézisünk az volt, hogy a tömeges turistaáradat miatti zsúfoltság, környezetvédelmi problémák, parkolási nehézségek vagy épp a közbiztonság romlása jelentik a fő problémát. A turizmus szereplőivel végzett mélyinterjúk során azonban kiderült, hogy egy más probléma jelent nehézséget az idegenforgalomban dolgozók számára. A megkérdezettek egybehangzóan az illegális szállásadást és az ebből kialakuló árversenyt tartják a legégetőbb problémának. Ez a helyzet nem új keletű, a város vezetése próbál minél hatékonyabban és szigorúbban fellépni a vendégfogókkal és a rejtett gazdaságban működőkkel szemben – eddig sajnos nem sok sikerrel. Ez azon túl, hogy bevételkiesést jelent az önkormányzati és az állami költségvetés számára, még egy erőteljes, lefelé irányuló árversenyre is kényszeríti a legális szállásadási tevékenységet végzőket, a morális hatásáról nem is beszélve.

2. A turizmus által érintett csoportok

A kutatás első lépéseként a turizmus által érintett szereplőket és kapcsolataikat határoztuk meg, melyet az 1. ábrán szemléltetünk. Ki kell emelnünk, hogy a leghangúlyosabb szereplő a természet, valamint a rezidenseket is a turizmus által érintettek csoportjába soroljuk, annak ellenére, hogy „nincs közvetlen anyagi hasznuk a turizmus fejlődéséből, de annak hatásaiból részesülnek, akár pozitív, akár negatív módon”.¹

1. ábra. A turizmus szereplői és kölcsönhatásai
 Figure 1. Actors of Tourism and their Interactions

Forrás: saját szerkesztés

Azért fontos a szereplők meghatározása, mert a kooperáció központi szerepet tölt be a turisztikai desztinációk életében, hisz ez az elsődleges követelménye a desztinációk fenntartható tervezésének és fejlődésének, a tervek megvalósításának és működtetésének.² Az azonban nem nyilvánvaló, hogy hogyan választják meg az együttműködés módját a résztvevők. Feltételeztük, hogy az intézményekben, szervezetekben és közösségekben mind a formális, mind az informális, kapcsolatalapú együttműködés megjelenik vagy együttesen, vagy egymást helyettesítve.

Egy turisztikai desztinációban azonosított 6 fő csoport különböző szerepet játszik a város idegenforgalmi életében.

A természet mint néma szereplő a turizmus környezeti hátterét, vagy magát az utazás célját jelenti. Ez a legfontosabb szereplő, hisz amennyiben a desztináció természeti környezete degradálódik, az érdeklődés azonnal csökkenni kezd, különösen akkor, ha valamilyen természeti adottság (esetünkben a termálvíz) az utazás fő motivációs tényezője. Az önkormányzat számára a turizmus azért fontos, mert megkísérli az adott település kultúráját, természeti adottságait kiaknázzható erőforrássá alakítani, ezáltal hozzájárulni az adott desztináció gazdasági, társadalmi fejlődéséhez és a környezet védelméhez is. A társadalmi szervezetek tevékenységükkel elősegíthetik a különböző konfliktusok hatékony kezelését, lehetővé teszik a közös értékek mentén történő civil önszerveződést. Az idegenforgalmi vállalkozások jelentős munkahelyteremtő képességgel bírnak, amely szociális terhektől mentesíti az önkormányzatokat, a befolyt helyi- és idegenforgalmi adók pedig jó alapot biztosítanak pótló- és bővítő beruházások elvégzésére, vagy biztosítják az önerőt a pályázatokon való részvétel során. A turisták különböző célpontok meglátogatására irányuló motivációi sokrétűek, s az utazás során mutatott viselkedésük befolyásolja a helyieket, a vállalkozókat és természetesen a többi turistát is. A helybélieknek nincs közvetlen anyagi hasznuk a turizusból, de érzékelik a turizmus negatív és pozitív hatásait.

2.1. Konfliktusok a turizmus csoportjai között és csoportokon belül

Nyilvánvaló, hogy nagyon nehéz feladat a szereplők érdekei közötti egyensúly megtartása, melynek célja egyrészt a látogatók keresletének élénkítése, másrészt a turisztikai vállalkozók, az önkormányzat és különböző turisztikai szervezetek kapcsolatának hatékony szervezése, hiszen, ha ezek az együttműködések sikeresek, akkor válik az adott desztináció a látogatók körében népszerűvé és akkor válik a turizmusban érdekelték számára jövedelmezővé.³

A legtöbb kutató a rezidensek és a turisták közötti, az etnikai okokra visszavezethető, illetve a turizmus növekedéséből származó problémás helyzeteket elemzi.⁴ Több cikk foglalkozik a tömegturizmus és a környezet konfliktusával. Drege olyan esetet vizsgál, amikor a turisztikai célú fejlesztések a helyi különleges adottságait veszélyeztetik.⁵ Számos tanulmány a helyi erőforrásokra vonatkozó konfliktusokat elemzi. Ez azért fontos, mert egyrészt a konfliktusok csökkentik a helyiek jólétét és a turisták élményeinek minőségét, továbbá valószínűleg fizetési hajlandóságukat is, ezáltal csökken a turizmusba befolyó összegek mértéke.⁶

Az úgynevezett Hardin-féle közlegetők tragédiája és a fogolydilemma helyzet arra ösztönzi a szereplőket, hogy ne működjenek együtt, még akkor sem, ha a kooperáció következtében jobban járnának. Az együttműködés kihívása azt jelenti, hogy a csoport méretével, annak homogenitásával és az intézményi struktúra hiányával nő az együttes hiba esélye és az egyén képtelensége arra, hogy elismerje a közjavak fontosságát.

Az ilyen csapdahelyzetek miatt a turisztikai desztinációkban nagyon fontos a szereplők közötti együttműködés. Elfogadott az a vélemény, hogy a fenntartható turizmus csak akkor lehetséges, ha hivatalos, de bizalommal teli kapcsolat van az érdekelt felek között. Sikeres együttműködésről akkor beszélhetünk, ha az érdekelték megbecsülik és megóvják a turizmus számára fontos értékeket.⁷

2.2. Feltárt konfliktusok a Hajdúszoboszlói Turisztikai Desztinációban

2013-ban több szakemberrel, vendégekkel, vállalkozókkal, legális magán szállás-adásból élő vállalkozóval és helyi lakosokkal készítettünk mélyinterjút.

A desztináció sikeresnek mondható abban a tekintetben, hogy számos korábban létezett problémát mára megoldottak. A beszélgetések alapján jelenleg a legégetőbb probléma a magán szállásadók árversenyéből és a be nem jelentett szálláshelyek növekedéséből adódó vállalkozói és önkormányzati bevételek kiesés.

2.2.3. Megoldott problémák

Egyértelműen kijelenthető, hogy egy turisták körében népszerű desztinációban napi szinten felbukkanó közlekedési problémákról beszélhetünk. Ez köszönhető annak, hogy a város 20–25 ezres lakossága nyáron megduplázódik, a frekvenciált helyek megtelnek autókkal, gyalogosokkal. Ezt megakadályozandó, a fürdő környékén a parkolási díjakat jelentősen megemelték, ezzel arra ösztönözték a gépjárművel utazókat, hogy lehetőség szerint a tömegközlekedést, vagy a gyaloglást válasszák. Ennek hatására csökkent a zsúfoltság a belvárosban.

A közbiztonságról elmondhatjuk, hogy az elmúlt években jelentős mértékben visszatorították a bűnözésből fakadó problémákat; a fürdő területén és környékén nagymértékben csökkent a bűnesetek száma, amit egy zárt láncú kamerarendszer felszerelésével ol-

dottak meg. Ezen felül a város román, szlovák és német nemzetiségű rendőrökét is foglalkoztat a főszezonban.

A megnövekedett turistaszám a desztinációkban fokozott környezetterheléssel jár. Hajdúszoboszlóról elmondható, hogy a döntéshozók rendkívül előrelátóak, a városnak van fenntarthatósági stratégiája, környezetvédelmi terve és jelentős figyelmet fordítanak a gyógyvíz védelmére. A vállalkozók is egyre nagyobb számban korszerűsítik energetikai rendszerüket, két szálloda elnyerte a „Zöld Szálloda” minősítést.

A külföldi turisták eltérő kultúrával, magatartásformákkal érkeznek a desztinációba, s a különböző viselkedési formák találkozása nehézségeket okoz mindkét fél számára. A helybeliek a turizmus árnyoldalai közül elsősorban a főszezonban kialakuló zsúfoltságot és a turisták (sokszor minősíthetetlen) viselkedését emelték ki. Az évtizedek alatt azonban kialakult egyfajta békés egymás mellett élés, mert mindenki elismeri, hogy a turizmus fontos a városnak.

Általánosságban elmondható, hogy az idősebb és fiatalabb korosztály között alakul ki a legjellemzőbben érdekellentét. Ezeket a helyzetekben kizárólag a szolgáltatók nem tudják megoldani. Az idők során kialakult, hogy az idősebbek a tavaszi, őszi időszakot választják, mivel tudják, hogy ilyenkor nyugodtabb a környezet. A szolgáltatók felelősen viselkednek abban a tekintetben, hogy próbálják megfelelő módon előre jelezni a vendégeknek, hogy nyáron a város zajos, pezsgő éjszakai élete van, sok a kisgyermek, a szórakozni vágyó fiatal. Valójában ezeket a „generációs” problémákat a város majdhogynem keletkezteti is, hiszen az élményturizmust is erősíti.

Feltételeztük, hogy jelentős árkülönbség van a főszezon és a szezonon kívül árak között, azonban kellően nagy a verseny ahhoz, hogy a piac ne tudja ezt megtenni. Elmondhatjuk, hogy nem beszélhetünk főszezonban jelentős áremelkedésről.

Egyáltalán nem jellemző, hogy a rezidensek kevesebb, vagy gyengébb minőségű szolgáltatást tudnának igénybe venni. Az egészségházból külön körzet van a vendégeknek, így az orvosi ellátást illetően nem kell vegyülnie a lakosoknak a turistákkal. A turizmus a szolgáltatások tekintetében nincs kizorító hatással és nem okoz visszaesést a kiszolgálás színvonalában.

Állandósult azonban egy igen komoly árverseny a szállodák piacán. Jellemző, hogy az üresedésre árcsökkentéssel reagálnak. Nincs megállapodás egy olyan árról, amely alá senki nem mehet, ez pedig előbb-utóbb visszaüt magára a tevékenységre. A cég nem tud majd felújítani, beruházni, reklámra költeni. Ezek mind a piac bővülése ellen hatnak.

Az önkormányzati bevételek elosztásánál sem beszélhetünk konfliktusról. Az idegenforgalomból származó bevétel a legjelentősebb a városban (mintegy 800 millió forint).

A Hajdúszoboszlóra vonatkozó kutatásaink mind azt bizonyítják, hogy a város vezetősége és a turisztikai szervezetek nagyszerű összhangban és hatékonyan dolgoznak együtt. Példáértükien oldották, oldják meg a turizusból fakadó nehézségeket, vagy előzik meg a szereplők közötti konfliktusokat.

2.3. A fő probléma

Egyetlen olyan probléma van, amelyet évek óta nem sikerült megoldani, ez pedig nem más, mint a vendégfogók jelenléte, illetve a feketén történő szállásadás. A lakosság jelentős része a szállásadásból próbálja megélhetését biztosítani, melynek következtében túlkínálat alakult ki a magán szállások piacán. Egyre többen adnak szállást saját otthonukban, ami zömében nem megfelelő színvonalú szolgáltatással, illetve nyelvtudással párosul.

Naponta akár 20–25 nepper is megjelenik a frekvenciált helyeken, és gátlástalanul, alacsony árakkal próbálnak vendégeket szerezni általában meghatározott százalék fejében

mások megbízásából. A vendégfogók gyakran attól sem riadnak vissza, hogy a már meglévő foglalással rendelkezőket elcsábítsák. Sok turista nagyon érzékeny, így számukra ez a lehető legkedvezőbb helyzet, élnek is a lehetőséggel. Ez azt eredményezi, hogy visszaesik a bejelentett szálláshelyek forgalma, míg a be nem jelentettek egész nyáron teltházzal működnek, ami természetesen indulatokat vált ki a piaci szereplőkből. Sokan elgondolkoznak azon, hogy megéri-e nekik legalisan szállást nyújtani, míg feketén akár nagyobb jövedelemhez juthatnak. Egy helyi lakos a gyakran tettelegesséig is fajuló vitákról számolt be a becsületes szállásadók és a nepperek között. Némelyik vendégfogó már attól sem riad vissza, hogy hivatlanul beállít a magánszállásadóhoz, aki éppen a vendégeknek mutatja be – nyelvtudás hiányában kissé nehézkesen – a kínált szállást, majd a vendégfogó, aki tud románul, lengyelül, vagy ukránul, nyelvtudásának köszönhetően néhány perc leforgása alatt már el is kíséri a turistát egy másik szállásra. A legtöbb esetben a meggyőzés egyik eszköze, hogy az adottnál alacsonyabb áron kap szállást a vendég. Az idősebb generáció nem tud azonosulni ezekkel az „módszerekkel”, ami tovább szítja az ellentéteket a lakosok között.

Úgy tűnik, hogy a városvezetés próbál mindent megtenni, hogy ez a probléma megszűnjön. Részben sikerül is, hiszen gyakoriak a véletlenszerű ellenőrzések a rendőrök részéről, jelentős pénzbüntetést rónak ki azokra a nepperekre, akiken éppen „munka” közben rajtaütnek. Ez bizonyos fokú visszatartó erőt jelent, de a nepperkedés továbbra is jelen van.

Probléma még, hogy a helybeli magánszállásadók jelentős része nem hajlandó változtatni hozzáállásán, nem fejlesztik sem ingatlanjukat, sem nyelvtudásukat, nem alakítanak ki hatékony marketingstratégiát, hanem ezek hiányát kompenzálva alacsonyabbnál alacsonyabb áron nyújtják szolgáltatásaikat. Nem ismerik fel, hogy ezzel egy ördögi körbe kerülnek, hiszen egyetlen marketingeszközük az árcsökkentés.

A fent említett folyamatok előbb-utóbb azt eredményezik a magánszállásadók csoportjában, hogy az addig bejelentett tevékenység is rövid időn belül be nem jelentetté válik. Ennek oka, hogy az egyre alacsonyabb árak miatt az adók megfizetése után már veszteségesse válik a tevékenység. A bejelentett magánszállás-adást végző interjúalany nagyon szkeptikusan nyilatkozott a megoldást illetően. Szerinte nincs megoldás, többek között azért sem, mert a város egyes prominens emberei hasonlóan a rejtett gazdaságban működve adják ki ingatlanjaikat.

Tipikus fogolydilemma helyzet alakult tehát ki a magánszállásadók csoportján belül. E helyzet egyik kiváltó oka, hogy a szálláshely szolgáltatók jelentős része, 90%-a, nem csatlakozik turisztikai egyesülethez. Tagként sok olyan előnyhöz, kedvezményhez jutnának, amelyek által hatékonyan tudnák reklámozni magukat bel- és külföldön egyaránt. Legtöbbször azonban úgy vélik, hogy nem éri meg nekik kifizetni a tagsági díjat, hiszen a szezon csak 5-6 hét, és inkább a vendégfogók segítségét kérik. Az egyesület elnöke szerint a magánszállásadók csoportjában sajnos nincs egy olyan mag, amely összefogná a vendéglátásból élőket, segítené közöttük a kooperációt, szabályokat, korlátozásokat határozná meg. A cél egyértelműen az lenne, hogy minél kevesebb ember szerezzen vendéget az utcáról. Erre különböző kezdeményezések is indultak, például próbálták megoldani, hogy mindenki feltölthesse egy információs oldalra azt, hogy mikor mennyi férőhellyel rendelkezik, vagy próbálták kialakítani egy területet a városban, ahol helypénz ellenében „árulhatták” volna szállásaikat. Összefogás, közreműködés hiányában ezek a tervek nem valósultak meg. Ugyanakkor a nepperkedésben, a vendégfogásban szoros együttműködéssel egy kisebbfajta társaság alakult ki, pontosan tudják, kinek hány férőhelye szabad, és célzottan odairányítják a vendégeket. Ráadásul, azok a fiatalok, akik nyelvet tudnak, vagy rendel-

keznek ismeretségi körrel, többet keresnek egy nyáron az illegális közvetítéssel, mint a hivatalos magán szálláshelyek.

Általánosságban elmondható, hogy sok szálláshely tulajdonos stratégiája az, hogy az árcsökkenésén kívül mást nem kell tenni a vendégek megszerzéséért, nem vállalják fel ennek a tevékenységnek a valós költségeit, hanem megpróbálnak külön utakon járni.

Felvetődik a kérdés: miért nem tudták eddig orvosolni ezt a problémát? A NAV, a rendőrség csak a bejelentett szálláshelyeket ellenőrizheti, illetve csak bejelentésre mehetnek ki, így nem tudják az illegális vendéglátókat rajtakapni. Az önkormányzat is már évek óta küzd e jelenség megfékezéséért. A helyi szabályozás értelmében a nepperkedés jogellenes, 150 000 Ft-ig terjedő pénzbírsággal sújtható. A nagyobb hatékonyságot eredményező országos szintű jogszabályok részben ellentmondásosak, részben hiányosak. A város vezetése már többször kért felülbírást, szigorúbb ellenőrzést, de eddig semmi sem történt. A polgármester jelentősebb összefogást sürgetne a probléma megoldása érdekében, melybe mind a rendőrséget, mind a vendégeket fogadókat bevonná. Emellett fontos lenne, hogy a lakosság is szerepet vállaljon az illegális tevékenységek elleni küzdelemben, s ráirányítsák a figyelmet a vendégfogókra.⁸ Valódi, tényleges eredményt hozó megoldás még nem született.

3. A probléma elméleti háttere – a rejtett gazdaság

A rejtett gazdaságnak „lehetnek előnyös és hátrányos következményei. Egyes vélemények szerint a legnagyobb előnye az, hogy sokszor a rejtett a gazdaság a legproduktívabb, leginkább vállalkozó szellemű, leginkább innovatív szektor”.⁹ Mindezt azzal magyarázzák, hogy a szektoron kívül marad a rosszul szabályozott és gyengén szervezett gazdaság. A rejtett gazdaság legnagyobb hátránya, hogy hatására csökken az állam bevétele, ami finanszírozási problémákat okozhat a közjavak és közszolgáltatások terén. Mindezen túl negatívan hathat az adómorálra, ami szélsőséges esetben a „társadalmi rend teljes összeomlásához vezethet”.¹⁰

A kutatók többféle definíciót használnak a rejtett gazdaságra. Az Eurostat meghatározása alapján a rejtett gazdaságba tartozik „az egyébként legális tevékenységet végző, de be nem jelentett vállalkozások tevékenysége; a regisztrált vállalkozások be nem jelentett, eltitkolt tevékenysége”.¹¹ Schneider és Enste definíciója szerint (idézi: Belyó) a rejtett gazdaság „a jóságok és szolgáltatások piaci alapú termelése, amelyek legyenek törvényesek, vagy törvénytelenek, a hivatalos GDP-bebecslésekből kimaradnak”. Később Fleming és szerzőtársaira hivatkozva megfogalmazza a szűkebb definíciót, miszerint a rejtett gazdaság „nem más, mint azok a gazdasági tevékenységek, és az ezekből származó jövedelmek, amelyek kikerülnek az állami szabályozást, adóztatást, vagy megfigyelést”.¹²

A rejtett gazdaság tehát „az informális, a törvényesség határát súroló, azt átlépő cselekményekből, a bejegyzett vállalkozások tevékenységének szabályozatlan elemeiből, és az adóelkerülési céllal folytatott nyereségvágyból vagy kényszerűségből be nem jelentett tevékenységekből áll”.¹³

3.1. A rejtett gazdaságban való részvétel okai

A rejtett gazdaságban való részvétel okait sok kutató vizsgálata, vizsgálja napjainkban is. A korai mikroökonómiai modellek a gazdasági szereplők viselkedésére összpontosítottak, és azt elemezték, hogy az adóráta nagysága hogyan hat a jövedelembevallásra, majd később kibővítették a modell változóit az adóhatóság általi ellenőrzés valószínűségével és

a büntetési rátával, mely utóbbiról azt feltételezték, hogy nagyobb, mint az adórata. A modell rávilágít arra, hogy mind a büntetés mértékének, mind az ellenőrzés valószínűségének növelése csökkenti az adóelkerülő magatartást. A modell dinamizálása során szintén egy triviálisnak tűnő eredmény született, mely szerint a gazdasági szereplő inkább járja a becsületes utat, ha lebukás esetén az ellenőrzés korábbi adóbevallásaira is kiterjed és/vagy gyakori jövőbeli adóellenőrzéseket von maga után.¹⁴

Az adóelkerülés makroökonómiai modellje a haszonmaximalizáló gazdasági szereplő döntési folyamatára épít. Am itt nem egyéni haszon- és költségfüggvényekkel próbálja az adócsalás egyensúlyi mértékét megállapítani, hanem függvényszerű kapcsolatot képez az adócsalás nagysága és az adócsalás társadalmi határköltsége, valamint az adócsalás felderítési határköltsége között. A két határköltség függvény metszéspontja határozza meg az adócsalás optimális nagyságát. A modell szerint „tiszta ökonómiai megfontolások alapján nem érdemes csökkenteni az adócsalást akkor, ha mértéke kisebb az egyensúlyinál. ... az adócsalás egyensúlyi (optimális) mértéke tipikus esetben nagyobb, mint nulla”.¹⁵

Az adófizetési hajlandóságot befolyásoló tényezők közül leggyakrabban az adó mértékét említik. A legismertebb elmélet az adókulcs nagysága és az adóbevétel kapcsolatát írja le. A Laffer-görbe szerint az adókulcsok emelése egy ponton túl már nem az adóbevételek növekedéséhez, hanem azok csökkenéséhez vezet, azaz kell lennie egy optimális adókulcsnak, amely mellett az adóbevétel maximális.

A 90-es években az adóelkerülés kapcsán egy új kutatási irány is megjelent. Egyesek már nem arra keresték a választ, hogy milyen motivációs tényezők vannak hatással az adóelkerülésre, hanem azt vizsgálták, hogy miért van ennyi adófizető. A vizsgálatok ráirányították a figyelmet az adócsalás várható morális veszteségeire és a társadalmi normákra.¹⁶

Az adócsalás okainak feltárásában a közgazdasági elemzések a játékelmélet modelljeire is támaszkodnak. E modellek szerint az önérdék készlet csalásra abban az esetben, ha az így elérhető jövedelem még a várható büntetés levonásával is nagyobb, mint a becsületesen szerezhető jövedelem. A modell felhívja a figyelmet arra, hogy az elrettentés sikere a büntetés nagyságától és a lebukás valószínűségétől egyaránt függ.

Nemcsak az adórendszer jellemzői, de a társadalom többi tagjának viselkedése is befolyásolja, hogy az emberek teljesítik-e adófizetési kötelezettségüket. E szituáció leírására a fogolydilemma-modell a legalkalmasabb. A sokszereplős fogolydilemma leginkább a potyautas helyzetére hasonlít, melynek tipikus példája az adóelkerülés. Fogolydilemma helyzetben az alábbi egyenlőtlenségek teljesülnek: $T > R > P > S$ ÉS $2 \cdot R > T + S$, ahol

S: egyoldalú kooperálás – itt $S=0$;

P: kölcsönös dezertálás – itt $P=1$;

R: kölcsönös kooperálás – itt $R=3$;

T: egyoldalú dezertálás – itt $T=5$.

Az 1. táblázatban egy tipikus, adófizetési fogolydilemma helyzetet ábrázolunk a kifizetési mátrix segítségével, amelyben teljesülnek a fenti egyenlőtlenségek. Az eredmények csak a kedvezőségi sorrendet jelentik.

1. táblázat. Egy lehetséges potyautas helyzet

Table 1. Potential Free Rider Situation

Egyéni szereplő	Mindenki más	
	fizet	nem fizet
	fizet	3
nem fizet	5	1

Forrás: saját szerkesztés

Ekkor a legrosszabb kimenetel az egyén szempontjából, ha csak ő fizet adót, így közjavakhoz sem jut és az adóját is elveszítette. A legjobb megoldás pedig, ha csak ő nem fizet adót. Így a közjavak előállításának forrását a társadalom többi tagja biztosítja, s ő ezekhez hozzájut anélkül, hogy adójával hozzájárult volna.

Ebben a helyzetben a „nem fizet” stratégia a domináns, azaz az adócsalás tűnik a racionális viselkedésnek. Ez a társadalom minden tagjára igaz, amiből következik, hogy ha senki sem fizet, akkor a társadalom elveszíti a közjavak biztosításának lehetőségét. Ha Hajdúszoboszlót vesszük például, a városnak kevesebb tőkéje lesz a fejlesztő beruházásokra, új attrakciók kialakítására, ez pedig egyenes út a turisták számának csökkenéséhez. Hunyadiék szerint az adócsaló nem ismeri fel, hogy tetteivel hosszú távon önmagának, s minden egyes lakosnak kárt okoz.¹⁷

A potyautas problémájának három fontos tulajdonsága van: i) a dezertáló mindig jobban jár, mint a kooperáló játékos, bármennyien is kooperálnak ii) ha mindenki kooperál, akkor mindenki jobban jár, mintha mindenki dezertálna iii) minél többen kooperálnak, annál nagyobb lesz a résztvevők nyeresége.¹⁸

Amikor az egyének vagy egyének alkotta csoportok, más egyénekkal vagy csoportokkal szembeni viselkedésükről döntenek, szembesülniük kell azzal, hogy magatartásuk befolyásolja a többiek döntését, magatartását. A stratégiai játékot így úgy képzelhetjük el, mint egy a szereplők közötti interakciót, ahol a szereplők magatartásuk kialakítása során figyelembe veszik az ellenérdekelte fél általuk ismert, illetve lehetségesnek vélt magatartását is. Minden játékos az egyéni céljainak megfelelően saját helyzetét próbálja optimalizálni.

A társadalmi dilemmák olyan helyzetek, amelyekben az egyes egyén egyénileg racionális cselekvése közösségi szinten irracionális eredményre vezet. Mint egyének jobban járunk, ha a közösségi forrásokat anélkül használjuk, hogy hozzájárulnánk azok előállításához. Azonban, ha mindenki így cselekszik, akkor ezek a közösségi források nem állnak elő.¹⁹ Amennyiben a domináns stratégia a dezertálás, az egyének kollektív jószághoz való hozzájárulása csak szelektív ösztönzőkkel biztosítható.²⁰

A kollektív cselekvés problémájának megoldására több elméleti modell is létezik, de az egyik legrégebbi a szelektív ösztönzők²¹ alkalmazása. A szelektív ösztönzők két formája a jutalom és a büntetés. Bár a dezertálók szankcionálása, vagy épp a kooperálók jutalmazása matematikai értelemben egyenértékű a formális modellekben, mégsem ugyanazzal a hatással bír. A két ösztönzési forma a kooperálók és a dezertálók csoporton belüli arányától függ: ha a kooperálók vannak kevesebben, akkor a jutalmazás, ha a dezertálók, akkor pedig a büntetés jelent kisebb költséget a szelektív ösztönzőt alkalmazók számára.²² Olyan kollektív cselekvési helyzetekben, amikor nincs elfogadott csoportnorma, amely a kooperálás irányába hatna, akkor a jutalmazás a hatékonyabb, amikor viszont már kialakult egyfajta kooperációs norma, akkor a normaszegők büntetése a célravezetőbb ösztönzési forma. A büntetés azonban a célszemélyt elidegenítheti, illetve provokálhatja, ami kockázatot rejt magában.²³ Éppen ezért a büntetés könnyebben biztosítható, ha már van egy kooperációs minimum szint, amelyet valamely más mechanizmus hoz létre.

Több szerző hangsúlyozza, hogy a „nemzetgazdaságok termelő tevékenységének számottevő része a rejtett gazdaságban realizálódik, mérete és aránya nagyban függ az ország általános fejlettségétől, a jövedelmi viszonyoktól, a szabályozás szigorától és nem utolsósorban a társadalom általános szociális állapotától”.²⁴ Szántóék már cikkük elején kiemelik, hogy „A rejtett gazdaság azon jelenségek közé tartozik, amely minden piacgazdaságban tetten érhető, de országokénti mértéke eltérő, és ez az eltérő mérték fontos információ az adott gazdaság állapotáról, a gazdasági szereplők magatartásáról, a kormányzat és a kormányzati intézkedések elfogadottságáról”.²⁵ Következtetésükben arra hívják fel a fi-

gyelmet, hogy „nem lehet cél a rejtett gazdaság teljes és végérvényes felszámolása, a gazdasági életből való kiiktatása. Ez ugyanis nem lehetséges”²⁶.

Döntéelméleti kutatások során arra jutottak, hogy az emberek viselkedésében nemcsak a racionális megfontolások, hanem a normakövetés is szerepet játszanak,²⁷ azaz az emberek a közös nyereség maximalizálására is hajlandóak törekedni, ha a társadalom többi tagjánál is ezt tapasztalják, de ennek ellenkezője is igaz. Egy adófizetési hajlandóságot mérő program megfigyelései szerint minél magasabb egy időszakban az adócsalók száma, az emberek annál hajlamosabbak csalni.²⁸

„A magyarországi rejtett gazdasággal kapcsolatos elemzések is rámutatnak arra, hogy a hazai rejtett gazdaság számottevő kiterjedésének magyarázatában a munkajövedelmeket sújtó rendkívül magas adóék és a további szabályozási hibák (túl kevés adófizető, túl szűk adóalap, túl magas határadókulcsok, a méltányos közteherviselés alóli kibúvás lehetőségeinek megteremtése és könnyű elérhetősége) mellett az adóadminisztráció hiányosságai, a korrupció elterjedtsége és a kormányzati munka rossz megítélése egyaránt szerepet játszanak”²⁹.

4. A potyautas jelenség egy lehetséges megoldása

A potyautas magatartás megszüntetésében, dolgozat tárgya szempontjából, különösen fontos a büntetés és dicséret szerepe, szemben azzal a ténnyel, hogy a gazdasági életben mind a mai napig szinte kizárólag a büntetést alkalmazzák. A dicsérettel – a vizsgált esetben egy ún. Hajdúszoboszló Kártya lenne – a fogolydilemma helyzetben uralkodó egyenlőtlenségeket lehetne feloldani.

A következőkben bemutatjuk a „Hajdúszoboszló Kártya” csomagot, amely azoknak a turistáknak szól, akik bejelentett magán szállást vesznek igénybe. Azok az előnyök, amelyek a kártyával járnak, várhatóan arra ösztönzik majd a városba látogatókat, hogy csak a bejelentett szálláshelyeket vegyék igénybe, hiszen csak így tudnak részt venni ebben a programban. Ez pedig a szállásadókat is motiválhatja tevékenységük hivatalossá tételére.

4.1. Hajdúszoboszló Kártya

A kártya lényege, hogy azt kizárólag a hivatalosan bejelentett magán szállások vendégei vehetik igénybe. A 2. táblázatban egy számítást végeztünk – átlagos árakat használva – a bejelentett és be nem jelentett szállásadók bevételeiről és kiadásairól.

2. táblázat. Magán szállásadók költségei és bevételei

Table 2. Costs and Revenues of Resettlers

Magán szállásadók költségei és bevételei, Ft/fő/nap				
	bejelentett		nem bejelentett	
	bevétel	kiadás	bevétel	kiadás
szállásár	5000		3000	
idegenforgalmi adó	450	450		0
ingatlanadó		140		0
adók és járulékok		2000		0
adminisztrációs költség		300		0
egyéb költség		100		500
összesen:	5450	2990	3000	500
napi egyenleg:	2460		2500	
turisták költségei:	5450		3000	

Forrás: saját számítás

Elmondható, hogy a szállásadók által elért hasznok között nincs jelentős eltérés annak függvényében, hogy a vállalkozás bejelentett, vagy be nem jelentett formában működik. A turisták esetében azonban a naponta szállásra kifizetett költségek tekintetében jelentős különbség tapasztalható.

Az átlagos tartózkodási idő 2013-as adatok alapján 3,2 nap. Magánszállások esetében a turisták számára az árkülönbség 3000 Ft/nap is lehet. Ezt az árkülönbséget lenne hivatott ellensúlyozni a Kártya, amely arra ösztönözné a turistákat, hogy legális magánszálláshelyeket vegyenek igénybe, mert a kedvezményekkel eltűnne, vagy jelentősen csökkenne a szállásárakban mutatkozó különbség. A turisták idegenforgalmi adóval növelve átlagosan 2450 Ft-tal fizetnek többet naponta. Az általunk javasolt kártya 1 napra vetítve 1000–3000 Ft közötti megtakarítást tesz lehetővé, ami bővíthető egyéb szolgáltatások igénybevételének a megkönnyítésével, pl. külön kasszák üzemeltetése a fürdőben a kártyabirtokosok számára – lecsökkentve ezzel a sorban állást –, esetleg külön, kedvezményes parkolóhelyek kialakítása a programban résztvevők számára.

A 3. táblázatban árakkal együtt bemutatunk egy lehetséges kártya-csomagot, melyben sötétebb színnel jelöltük az igénybe vehető kedvezményeket a tartózkodási idő függvényében. A csomag a 3 éjszakát itt töltőket jutalmazza leginkább. Az utolsó sorban az elérhető kedvezmények mértékét tüntettük fel.

3. táblázat Hajdúszoboszló Kártya

Table 3. Hajdúszoboszló Card

Kedvezmények/fő	Értéke (Ft)	1 éj	2 éj	3 éj
10% éttermi kedvezmény	400			
lovaglási kedvezmény/óra	500			
fürdőbelépő kedvezmény/nap	200			
kedvezményes parkolás a kiemelt időszakban/nap	200			
rendezvényeken étel-ital kóstolási lehetőség	500			
50% kedvezmény múzeumi belépőjegyekből	100–200			
15% kedvezmény egyes ajándékboltok áraiból	max. 500			
1db ingyenes jegy a Hajdúszoboszló–Debrecen buszjáratokra	150–300			
5%-os kedvezmény az Aqua-Palace masszázssok árából	150–250			
Kedvezményes szauna és sókamra használat	200			
10% kedvezmény a gyógyfürdőben igénybe vehető csomagok árából	120			
Kedvezmény a sport és fitness szolgáltatásokra a szőrf épületben	300			
5%-os kedvezmény a családi belépőjegyek árából a Mókuskaland Élmenyparkban	375			
5% kedvezmény a NexTeam Skydive tandemugrások-ra.	1950			
10% kedvezmény a repülőtéren található gokart-pálya áraiból	250–1000			
10% kedvezmény a 2-3, ill. 4-5 személyes bringó-hintó kölcsönzése során (1/2 óra)	120–240			
Kedvezmények összesen (Ft)		1850–2050	3045–3365	6015–7235

Forrás: saját összeállítás

Mindez csak egy kezdetleges javaslat a „potyázás” megszüntetésére. A kártya kialakítása során számos problémát kell majd megoldaniuk a szervezőknek. A legnehezebb talán a kártyához anyagilag is hozzájáruló, ám a kártyából közvetlenül nem profitáló vállalkozások meggyőzése lesz. A nagy kérdés az, hogy képesek lesznek-e egyéni érdekeiket – remélhetőleg csak rövid ideig – a közösségért háttérbe szorítani.

Feltételezzük, hogy az önkormányzat anyagilag támogatni fogja ezt a kezdeményezést, mivel közép- és hosszú távon ez biztosan megtérül, és a helyi gazdaság kifehérítésének társadalmi és morális hatása sem elhanyagolható.

Ha megtörténik az összefogás a közös cél érdekében, akkor újabb nehézséget fog jelenteni a technikai kidolgozás. Meg kell oldani, hogy a kártya ne legyen másolható, illetve átruházható, ugyanakkor könnyen kezelhető maradjon. Mindezek ellenére úgy gondoljuk, hogy a Hajdúszoboszló Kártyával elérhető társadalmi és gazdasági haszon megéri majd az erőfeszítéseket. A város ugyanis többletbevételhez jut, csökkennek a konfliktusok a szállásadók körében, többen egyesületi taggá válnak, ezáltal szervezettebbé válik az érdekvédelem és a marketing is.

5. Következtetések

Írásunkban a Hajdúszoboszlói Turisztikai Desztinációt vizsgáltuk abból a célból, hogy feltárjuk, milyen problémák, konfliktusok léteznek a turizmus különböző szereplői között. A konfliktusok pontos feltárása érdekében mélyinterjúkat végeztünk, melynek során arra a következtetésre jutottunk, hogy a hatékony együttműködésének köszönhetően példaeértékű megoldások születtek a turizmus okozta konfliktusok megszüntetése érdekében.

Egyetlen jelentős problémát említettek a megkérdezettek, amely a magán szállás-adók csoportján belül alakult ki. Ez a be nem jelentett szálláshelyek működéséből adódó adóelkerülés és az ebből fakadó rendkívül erős árverseny a be- és be nem jelentett magán szállás-adók között. A helyzetet nehezíti, hogy a szállásadók vendégfogókat alkalmaznak, információs rendszerük kiválóan működik, naprakész ismereteik vannak a szabad szálláshelyekről. A próbálkozások ellenére még nem sikerült megtalálni a hatékony megoldást a gazdaság kifehérítésére és a jól jövedelmező vendégvadász tevékenység megfékezésére.

A bemutatott „Hajdúszoboszló Kártya” azokat a turistákat célozza meg, akik üdülésük során bejelentett magán szállást vesznek igénybe. Feltételezésünk szerint egy erős marketing kampány segítségével a kártya nyújtotta előnyök kihasználása céljából egyre több turista fogja üdülése megszervezésekor a bejelentett szálláshelyeket igénybe venni.

A kártya kialakítása során figyelembe vettük a városban rendelkezésre álló szolgáltatásokat, azok árait, és attól függően, hogy ki hány napra érkezik a településre, egy meghatározott összegű kedvezménycsomagot állítottunk össze. A kedvezmény megközelítőleg fedezné a turista számára a bejelentett szálláshely magasabb díjából adódó többletköltséget. A cél tehát, hogy a vendég arra a megállapításra jusson, hogy mind az anyagi, mind a kényelmi szempontok miatt a bejelentett szálláshely választása kedvezőbb a számára.

A bemutatott megoldás célja kettős. Egyrészt ösztönözné a desztinációba érkező turistákat a legális szálláshelyek igénybevételére, másrészt ösztönözné a gazdaság kifehérítését. Amennyiben a programban történő részvételt egyesületi tagsághoz is kötik, úgy a magán szállás-adók közössége erőteljesebben, egységesebben tudná érvényesíteni érdekeit, hatékonyabb marketingstratégiát tudna folytatni.

Feltételezzük, hogy más, turisták által kedvelt településen is megjelenik a feketén történő szállásadás és talán a vendégfogás is. Éppen ezért tartjuk a döntéshozók számára megfontolandónak a bemutatott Kártyához hasonló megoldás bevezetését.

Jegyzetek

1. Dávid et al., 2007.
2. Beritelli, 2011.
3. March–Wilkinson, 2009.
4. A témában lásd: Al Haija, 2011; Carboni et al., 2014; Jeonglyeol et al., 2010; Vargáné Csobán, 2010; Yang et al., 2013.
5. Drege, 2010.
6. Bimonte, 2007.
7. Az együttműködés fontosságát hangsúlyozza például: Beritelli, 2011.; McKercher et al., 2005.
8. A hajdúszoboszlói internetes közéleti lapban rendszeresen cikkeznek a témával kapcsolatban.
9. Szántó–Tóth, 2001, 204. old.
10. Szántó–Tóth, 2001, 204. old.
11. Szántó–Tóth, 2001, 203. old.
12. Belyó, 2012, 27. old.
13. Belyó, 2008, 114. old.
14. Szántó–Tóth, 2001.
15. Szántó–Tóth, 2001, 210. old.
16. Torgel, 2003.
17. Hunyadi–Székely, 2003.
18. A társadalmi dilemmák közérthető játékelméleti elemzését lásd: Tóth, 2010
19. Mészáros, 2005.
20. Kovács, 2008.
21. Olson, 2002.
22. Elster, 1989.
23. Elster, 1989.
24. Belyó, 2003.
25. Szántó–Tóth, 2001, 203. old.
26. Szántó–Tóth, 2001, 217. old.
27. Andorka, 1997.
28. Cowell, 1989.
29. Laczkó et al., 2009, 36. old.

Felhasznált irodalom

- Al Haija, A. A. (2011): Jordan: Tourism and conflict with local communities. Habitat International. Vol. 35, Issue 1. January 2011. 93–100. old.
- Andorka R. (1997): Bevezetés a szociológiába. Osiris Kiadó. Budapest. 662. old.
- Belyó P. (2003): A rejtett gazdaság lakossági megítélése. Statisztikai Szemle. 81. évf., 2003. 7. 521–541. old.
- Belyó P. (2008): A rejtett gazdaság nagysága és jellemzői. Statisztikai Szemle. 86. évf. 2. szám, 113–137. old.
- Belyó P. (2012): A rejtett gazdaság előretörése az új gazdaságpolitikai gyakorlat következtében. XXI. Század Tudományos Közlemények. 2012/27. 25–46. old.
- Beritelli, P. (2011): Cooperation among prominent actors in a tourist destination. Annals of Tourism Research. Vol. 38. No. 2. 607–629. old.
- Bimonte, S. (2007): The „tragedy of tourism resources” as the outcome of a strategic game. A new analytical framework. Ecological Economics. Vol. 67. Issue 3. 457–463. old.
- Carboni, M.–Perelli, C.–Sisfu G. (2014): Is Islamic tourism a viable for Tunisian tourism? Insights from Djerba. Tourism Management Perspectives, Vol. 11, July 2014. 1–9. old.
- Cowell, F. A. (1989): Honesty is sometimes the best policy. European Economic Review. Vol. 33, Issues 2-3, March 1989, 605–617. old.

- Dávid L.–Jancsik A.–Rátz T. (2007): Turisztikai erőforrások – A természeti és kulturális erőforrások turisztikai hasznosítása. Perfekt Gazdasági Tanácsadó. Oktató és Kiadó Zrt. Budapest. 278. old.
- Drege, D. (2010): Place change and tourism development conflict: Evaluating public interest. *Tourism Management*. Vol. 31. Issue 1. February 2010. 104–112. old.
- Elster, J. (1989): Rationality and Social Norms. *Studies in Logic and the Foundations of Mathematics*. Vol. 126. 1989. 531–552. old.
- Hunyadi Gy.–Székely M. (2003): *Gazdaságpszichológia*. Osiris Kiadó. Budapest. 941 old.
- Jeonglyeol T.–Riley M.–Hampton M. P. (2010): Conflict and progress: Tourism development in Korea. *Annals of Tourism Research*, Vol. 37, Issue 2, April 2010. 355–376. old.
- Kovács B. (2008): A másodrendű potyautas probléma és megoldásai. *Szociológiai Szemle*. 2008/2. 146–166. old.
- Laczko M.–Semjén A.–Fazekas M.–Tóth I. J. (2009): Kutatási eredmények és kormányzati politika a nemzetközi és hazai irodalom tükrében. 17–42. old. http://econ.core.hu/file/download/ktik11/ktik11_05_hatter.pdf
- March, R. – Wilkinson, I. (2009): Conceptual tools for evaluating tourism partnerships. *Tourism Management* 30. 455–462. old.
- McKercher, B.–Ho, S. Y. P.–Du Cros, H. (2005): Relationship between tourism and cultural heritage management: evidence from Hong Kong. *Tourism Management* 26. 539–548. old.
- Mészáros J. (2005): Játékelméleti magyarázatok a közjóságok létrejöttének elmaradására. *Szociológiai Szemle* 2005/1. 23–40. old.
- Olson, M. (2002): *The Logic of Collective Action; Public Goods and the Theory of Groups*. Harvard University Press, 2002 (1965). ISBN 0-674-53751-3. 199. old. <http://outsidethetext.com/archive/Olson.pdf>
- Szántó Z.–Tóth I. J. (2001): A rejtett gazdaság és az ellene való fellépés tényezői. *Közgazdasági Szemle*. XLVIII. évf. március 203–218. old.
- Torgel, B. (2003): To evade taxes or not evade: that is the question. *Journal of Socio-Economics* 32. 2003. 283–302. old.
- Tóth I. J. (2010): Játékelméleti dilemmák társadalomfilozófiai alkalmazásokkal. Szegedi Egyetemi Kiadó. 214 old.
- Vargáné Csobán K. (2010): A fenntartható turizmus vidékfejlesztési összefüggései az Észak-Alföldi régió példáján. Debrecen, 2010.
- Yang J.–Ryan C.–Zhang L. (2013): Social conflict in communities impacted by tourism. *Tourism Management*. Vol. 35. April 2013, 82–93. old.

Internetes források:

http://szoboszloihirek.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=2065:a-vendegfogok-megfogasa&catid=1:friss-hirek&Itemid=6 (letöltve: 2014. 03. 10.)